

A gazdaság őskorából.

— Második és befejező közlemény. —

5. Kötelező szolgáltatások.

javak forgalmán kívül, amely ajándécsere formájában megy végbe, még pedig nem teljesen spontánul, hanem többé-kevésbé kötelezőleg, a törzsön belüli jószágforgalomnak még egy másik módjával is találkozunk, amely szigorúan meghatározott szolgáltatásokban áll. Ezeknek különböző formáit eléggé ismerjük. A férjnek anyagi kötelezettségei vannak feleségeivel szemben, ezeknek viszont férjükkel szemben, a szülőknek gyermekeikkel, ezeknek szüleikkel szemben, a vőnek apósával és anyósával szemben, olykor az apósnak is vejével szemben. Egyáltalában mindenkinek vannak ilyen kötelezettségei a rokonoknak egy szigorúan meghatározott sorával szemben, néha még az összes csoportbeliekkel szemben is. Gyakran minden törzsbelinek a törzs lefelől kezdve szemben, s viszont ezeknek a törzs minden tagjával szemben; néha a törzs egy pontosan meghatározott osztályának szigorúan körülírt vonatkozásokban a törzs egy másik osztályával szemben; a fiatalabbaknak némely idősebbekkel szemben. Ezen szolgáltatások, mind kényszerítő természetűek és a legkülönbözőbb jogi formákat ölthetik. Néha a bőkezűségekre való kötelesség formájában jelenik meg e szolgáltatás, amely azonban ilyenkor épúgy külső szabálynak, mint belső kényszernek nyilvánulása, máskor szülői vagy gyermeki

kötelességről van szó, megint máskor vallási szertartásokról. Némelyek a házasság alkalmával, mások a házasság előtt vagy utána kötelezők; olykor haláleset alkalmából, máskor bizonyos állatok elejtésekor, meghatározott összejöveteleknél, némely ceremónia alkalmával és egyéb az úzus által taxatívén meghatározott esetekben fordulnak elő. Mint a primitív jószágforgalomnak egy különösen érdekes és a szociológia által mindezideig teljesen figyelmen kívül hagyott jelenségét ki kell emelnem a javak forgalmának azt az élénkebb hullámzását, amely a főnök körül megy végbe.

Láttuk, hogy a dieriknél némelyek nagy mennyiségű tulajdont, fegyvert, ékszert stb. felhalmoznak, hogy azokat aztán törzsük előkelőinek tovább adják és ezáltal saját tekintélyüket növeljék.* Különösen Ausztrália délkeleti haladottabb törzseinél, akiknél fejlettebb a törzsfőnöki hatalom is, élénk adás-vevés fejlődik ki a főnök körül.** Még a nyomorult tűzföldiekről is tudjuk, hogy néha ünnepeket rendeznek, amelyeken a gazda szolgál ki és igen bőkezűnek mutatkozik.*** Az andaman szigeteken a főnökök megválasztásánál többek közt az illetők bőkezűsége is szerepet játszik, viszont nekik is ajándékokban és szolgáltatásokban van részük. † E tény még erősebben kidomborodik, mihelyt a fejlődésnek valamivel magasabb fokán álló népekhez érünk. A von den Steinen által leírt brazíliaiak főnökei adományokat kapnak, de viszont ők is bőkezűsége kötelesek.†† Észak-Amerika indiánusainál ugyancsak ezt látjuk. A felesleg felhalmozásának náluk nincs más célja, mint hogy ismét túladjanak rajta és hogy ezáltal prestigeben nyerjenek.††† Ezen ajándékcseréből és szolgáltatásokból, akár milyen jogi formában lépjenek is föl, azt a tényt kell kiemelnünk, hogy e népeknek fejlett törzsközi és törzsbeli jószágforgalmuk van és hogy nincs helyes fogalmunk gazdasági viszonyaikról, ha ezeket figyelmen kívül hagyjuk. Egész rendszere van ennek a jószágforgalomnak, amellyel a szociológia mindezideig nem foglalkozott kellőképpen.

* Howitt: *The Native Tribes*, 185.

** Spencer és Gillen: *The Native Tribes of Central Australia*, 464.

*** Bridges: *Moeurs et coutumes des Fuégiens*, Bulletin de la Société d'Anthrop. 1884, VII. 182.

† Man: *On Andamanese and Nicobarese Objects*, 289.

†† Steinen: *Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens*, 385.

††† Sara Henry Stites: *Economics of the Iroquois*, 73—76.

6. Jóságforgalom munkamegosztás nélkül.

Rendesen abból a föltevésből indulnak ki, hogy jóságforgalom csak munkamegosztás alapján lehetséges. Ahol nincs munkamegosztás, ahol tehát mindenki ugyanazt termeli, ott nincs mit cserélni, nincs indítók a jóságforgalomra. Miután a munkafelosztás, különösen a törzsönbelüli, a legalacsonyabb rendű népeknél nagyjában csak a nemek közöttire szorítkozik, azt hitték, hogy más jóságforgalom nem is létezhetik, mint amely férfi és asszony között áll fenn. A törzsön belül, ahol minden háztartás ugyanazt termeli és szükség esetén egymást kiegészíti, felesleges készletek pedig nem értékesíthetők másként, mint fogyasztás útján, ott nincs miért javakat különleges ellenérték fejében a háztartások között kicserélni, kivéve a nő vétel alkalmával és a javasemberek, a dalosok, táncosok és zenészek megjutalmazásánál. Ezek ugyanis az egyedüli személyek, akiknek speciális foglalkozásuk van.*

A tények azonban azt bizonyítják, hogy a jóságforgalom egyáltalában nincsen a munkamegosztáshoz kötve, sőt hogy inkább a munkamegosztás fejlődése nem érthető meg megelőző jóságforgalom nélkül. Csakis azért, hogy állandó jóságcsere létrejön, állanak elő azok a különbségek, amelyek itt-ott munkamegosztáshoz vezetnek. A jóságcsere az elsődleges, a belőle fejlődő munkamegosztás a másodlagos jelenség. A jóságforgalom tehát egyáltalában nem ott kezdődik, ahol szigorúan meghatározott munkamegosztás, tehát különböző foglalkozások, speciális mesterségek léteznek. Már az őstársadalomban a jóságforgalomnak egy bonyolult rendszerét látjuk, anélkül, hogy elkülönített mesterségek, foglalkozások volnának. Még azt sem lehetne mondani, hogy a legintenzívebb forgalom ott mutatkozik, ahol a funkcióknak legmesszebbmenő megosztása konstátálható. A legfejlettebb munkamegosztás az őstársadalomban kétségtelenül a nemek közötti és mégsem épen köztük legélénkebb a jóságforgalom, hanem sokkal inkább a csoportok férfi tagjai között, akik között úgyszólván semmiféle munkamegosztás nem létezik. Meg kell tehát barátokoznunk azzal a ténnyel, hogy olyan törzsbeliék, akik mindnyájan ugyanazt a termelő funkciót végzik és akik között munkamegosztás még nem fejlődött ki, a termelt javakat mégis bizonyos formában rendszeresen tovább adják egymás közt.

* Karl Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 5. kiad. Tübingen 1906. 62.

Berolzheimer szintén olyan kultúrfokot vesz fel, amelyen a saját törzsön belül nincsen csereforgalom és ezt arra vezeti vissza, hogy az egyes egyéneknek nincsenek cserére alkalmas javaik magántulajdonukban. „Primitív kultúrák jogában egyeseknek külön tulajdona csak ruhán, fegyveren, ékszeren és talán még az illető egyén védőszellemén van. Ennélfogva a csereforgalom a saját törzsön belül körülbelül ki van zárva; nincs meg az inger idegen tulajdon megszerzésére, amint viszont nem lehet a sajátán túladni. A sajátjára mindenkinek szüksége van, amit pedig meg tudna szerezni, azzal nem tud mit csinálni: a csereforgalom tehát csak idegen törzsekkel való találkozás útján jöhetett létre.” *

Az előbb említett tények ezen érvelésnek is ellentmondanak, mert azt mutatják, hogy a csere és még inkább a jószágforgalom egyéb alakjai már a számunkra megközelíthető legprimitívebb társadalmakban is előfordulnak, sőt, hogy ott nagy szerepük is van.

„7. Az egyéni szükségletkielégítés kora”.

Az uralkodó nézet szerint, az őstársadalom a csere nélküli gazdaság képét mutatná. Csak e nézet indoklására nézve van eltérés. Az egyik véglet szerint az őstársadalomban nincs jószágforgalom, mert az őskor egyáltalán nem ismer anyagi kapcsolatot az egyének között. Minden egyes egyén gazdaságilag teljesen elszigetelten áll. A másik véglet szerint az őstársadalomban a jószágforgalomnak és különösen a csereforgalomnak azért nincsen tere, mert a primitív csoportok a legteljesebb gazdasági közösséget mutatják. Őskommunizmus mellett nincs helye a jószágforgalomnak. Az egyik végletet Bücher képviseli *Entstehung der Volkswirtschaft* című munkájának két első fejezetében, amelyek a gazdasági ősállapotról és a kezdetleges népek gazdálkodásáról szólnak. Bücher úgy képzei a gazdasági ősállapotot, mint az „egyéni táplálékkeresés korát”**: „Törüljük ki a busman vagy vedda életéből a tűzhasználatot, íjzat és nyilat és nem marad egyéb, mint az egyéni táplálékkeresés. Mindenki elfogyasztja, amit megkaparinthat, vagy amit a körmeivel a földből ki tud ásni: kisebb állatot, gyökeret, gyümölcsöt stb. Majd kisebb-nagyobb csoportokba verődnek, majd ismét szét-

* Berolzheimer: *System des Rechts- und Wirtschaftsphilosophie*, IV. 221-223.

** Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 27.

válnak, aszerint, amint a legelő vagy vadászterület engedi. De ezek az egyesülések nem válnak társadalmakká és nem könnyítene az egyes megélhetésen.”* „Minden egyén rögtön elfogyasztja, amihez hozzájut, közös háztartás ép oly kevéssé van, mint ahogy nincsen ház.”** Az egyéni táplálékkeresés ezen állítólagos korának bizonyítékaként Bücher különös súlyt helyez arra a tényre, hogy egyes törzseknek nincsenek közös étkezéseik „a családban”, „mindenki egyedül eszik, elfordulva a többiekől és illetlenek tartják másokat evés közben zavarni vagy idegenek jelenlétében enni” és súlyt helyez arra is, hogy a családon belül csaknem minden tárgy valamelyik családtag egyéni tulajdona.*** „Amilyen biztos az, hogy az ilyen dolgokból fejlődik ki az enyém és tied fogalma, ép olyan számos megfigyelés van arra nézve, hogy e fogalmak nem válnak el az egyéntől és vele együtt elpusztulnak. A tulajdon sírba száll a tulajdonossal, akinek személyét szolgálta az életben.” † „A család közös háztartásáról nem igen lehet szó. Mindenütt még mély szakadások mutatkoznak és az egyén megtartja azt a gazdasági különállását, amely idegenszerűen hat reánk. Ha óvakodnunk is kell attól, hogy ezen elszigeteltség mellett figyelmen kívül hagyjuk az egymásért való dolgozás és az egymásról való gondoskodás összekötő momentumait és ha nem is szabad e centrifugális erőket túlbecsülni, még sem tagadható el, hogy mind közös eredetre vezethetők vissza: e népek évezredes egyéni táplálék keresésére.”†† Mint kísérő jelenségét az egyéni táplálékkeresés e korszakának, amelyet jellemzőbben az egyéni szükségletkielégítés korának nevezhetne, Bücher egy családi szervezetet vesz fel, amely szerint e népeknél az egyszerű páro-

* Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 26.

** Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 10.

*** Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 32—35.

† Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 23.

†† Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 37—38.

Nagyon ingadozó H. Schurtz állásfoglalása ezzel az elmélettel szemben. (*Urgeschichte der Kultur*, Leipzig u. Wien, 1900. 212—213. oldal.) H. Panckow (*Betrachtungen über das Wirtschaftsleben der Naturvölker*, Zeitsch. d. Ges. f. Erdk. Berlin, XXXI. 178—180) szorosán csatlakozik Bücher nézetéhez: „A cseré még nem konstitutív eleme a gazdasági rendnek. A termelés kizárólag az egyéni szükséglet szolgálatában áll. A gazdaságot cserenélkülinek és autonómnak nevezhetjük.” Itt még az is hibás, hogy Panckow a cserét a jószágforgalom egyetlen formájának tekinti. Még ha az ősgazdaságot cserenélkülinek képzelhetnők is el, akkor sem tekinthetnők autonómnak és kizárólag az egyéni szükségletek szolgálatában állónak. A szolgáltatások fontos rendszere itt is, mint rendesen figyelmen kívül marad.

sodáson túlmenő, élethossziglani közösség áll fenn férj és feleség között, míg másrészt nem tagadható, hogy e csekély számú csoportok könnyen megoszlanak élelem hiányában vagy hogy legalább is egyes tagok válnak ki. Csakis anya és gyermeke között van tartósabb kapocs. Továbbá teljesen hibásnak véli Bücher, hogy „a primitíveknél a vallási téveszmék túlságos nagy mértékét tételezik fel és azt hiszik, hogy az őállapothoz való közeledéssel egyre nő a hit”. „Szellemük oly tárgyakra szorítkozik, amelyeket hallani, látni és érezni lehet” — idézi Bücher Burtonból.

„Miként az állatnál, úgy a primitív embernél is a lét fenntartása a mértékadó ösztönszerű mozgató rúgó. Ez az ösztön térbelileg az egyes egyénre, időbelileg a szükségletérzés pillanatára szorítkozik. Más szóval a vadember csakis önmagára és csakis a jelenre gondol. Mindaz, ami ezen kívül fekszik, úgyszólván el van zárva az ő szellemi élete elől. Ha ezért számos kutató határtalan önzést, szívtelenséget, irigységet, tolvajlást, lustaságot, a jövő tekintetében gondatlanságot, feledékenységet vet szemére, úgy ennek az az oka, hogy emlékezet, részvét, ítélőképesség, mind még teljesen fejletlenek nála.”* Felesleges volna sok szót vesztegetni arra, hogy mily téves ez a Bücher-féle kép a társadalom őállapotáról egyáltalában. Erre más oldalról [már eléggé reá mutattak.** E helyütt az „egyéni táplálékkeresés korának” kérdésére szorítkozhatom.*** Egy ilyen korról egészen határozottan semmit sem tudunk és nincs is jogunk illet feltételezni. Igaz, hogy élesen körülhatárolt munkamegosztás áll fenn a két nem között. De az asszonyok mindenütt növényi táplálékot kötelesek szolgáltatni a férfiaknak és viszont részt kapnak a férfi által szerzett állati táplálékból. A fiatalok szolgáltatásokra vannak kötelezve az öregekkel szemben. A vadászszakmány szétosztása szigorúan szabályozott kérdés.

* Bücher, 13—15.

** L. Wodon: *Sur quelques erreurs de méthode dans l'étude de l'homme primitif*. Travaux de l'Institut Solvay de Sociologie. Fascicule 4. Bruxelles, 1906. — S. R. Steinmetz: *Classification des types sociaux*, L'Année sociologique, III. 1900, 101.

*** Bücher ebbéli fejtegetéseinek tévessége természetesen nem érinti azt a nagy érdemét, hogy a néprajzi adatokat rendszeresen felhasználta egy tág gazdaságtörténelmi látókör megeremtésére. Ha nagyszabású összefoglalásában találunk is egyet-mást, amit a szakkutatásnak ki kell korrigálnia, mégis csak az ő érdeme marad, hogy a nemzetgazdaságot azokkal a szempontokkal gazdagította, amelyeket az ősnépek gazdasága nyújt.

A legkülönbözőbb kötelezettségek állanak fenn a nő családja iránt, úgyszintén a férfi saját családjának tagjaival szemben, a törzs bizonyos osztályai irányában stb. stb. Ez a táplálékkeresés minden inkább, mint egyénileg elszigetelt. Igaz, a család nem jelentkezik zárt fogyasztó egységként, de ez még nem bizonyítéka egy hajdani egyéni gazdálkodásnak. Hiszen férj és feleség rendszerint különböző törzsbeliék. Hogy sok helyütt nem étkeznek együtt, talán inkább az exogámia következménye, mint sem az egyéni táplálékkeresés egy állítólagos korszakának maradványa. Hogy ez így van, bizonyítja, hogy nem a törzs összes tagjainak kell egymást kerülniök evés közben. Ausztráliában az ételek nagy részét épen a közös táborban kell elfogyasztani. Úgy szintén asszonyok és gyermekek a férfiakkal együtt esznek Ausztráliában, legalább a Herbert folyó környékén.*

A botokudokat illetően a törzstagok közös étkezései ugyan csak be vannak bizonyítva.** A tűzföldieknél asszonyok és gyermekek együtt esznek a férfiakkal.*** Tudjuk a tűzföldiekről, hogy „akár milyen kicsi is egy kunyhó és akár milyen kevés táplálékuk is van, az új jövevény mégis bizonyos lehet benne, hogy helyet talál a tűzhely mellett és hogy az ételből is részt kap.”† Az andaman szigeteken, a vendég elé ételt tesznek†† a főzést női munkának tekintik, úgyszintén az asszonyok kötelesek a család számára vizet hordani és egyes ételeket megszerezni.†††Az összes családtagok együtt étkeznek. Házasembernek azonban, hacsak nem előrehaladott korban van, tilos más asszonnyal, mint az ő háztartásabelivel együtt étkezni. A legényemberek, illetve hajadonok külön-külön esznek saját nemük körében. Házas emberek azonban együtt ehetnek más házas vagy legényemberekkel. Gyermeektelen özvegyemberek

* Lumholz: *Réponse au questionnaire*, Bulletin de la Société d'Anthropologie 1888. XI. 649. o.

** Ehrenreich: *Über die Botocudos*, Zeitschr. f. Ethnologie 1887, XIX.

31. — Ph. M. Rey: *Etude anthropologique sur les Botocudos*, Paris, 1880, 79.

*** M. Hyades: *Ethnographie des Fuégiens*, Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris, 1887, X. 328.

† Hyades et Deniker: *Mission scientifique du Cap Horn 1882—1883*, VII., *Anthropologie Ethnographie*, 1891, 243. — L. még Fitzroy: *Narrative of the Voyage of the Adventure and Beagle*. London, 1839, II., 190.

†† Man: *Andam. and Nie. Obj.* 94.

††† Man: *Aborig. Inhab.* 327—328. — Man: *Andam. and Nie. Obj.* 286.

vagy özvegyasszonyok rendszeren a saját nembeli nemházások körében esznek.*

A Philippineek negrito törzseiben közösek az étkezések.** A busmanok cívódás nélkül közösen fogyasztják el zsákmányukat, ami azonban alkalmasint csak a vadásztársakra, tehát a férfiakra vonatkozik.*** De viszont azt is tudjuk, hogy a busman asszonyok törzsüket gyümölcscsel, gyökérrel, gumókkal és apró állatokkal kötelesek ellátni.**** A balalai busmanoknál férj és feleség ugyan külön-külön főznek, ha azonban evésre kerül a sor, összegyűl az egész törzs.*****

A szeri-indiánok pelikánvadászatai jól szervezett és legalább is félig szertartásos kollektív cselekmények. „A vadászatot falánk lakoma követi, amelyen a félig éhenhalt családok a puhább részeket a sötétben fölfalják és a vérfürdőben lármázva dorbézolnak.† A vadászatnak ez a kollektív és félig szertartásos formája az, amelyet a törzsi szokás helyesel, csak hogyha ez lehetetlenné válik, mert a törzs kisebb családokra vagy bandákra oszlott, fordul elő a vadászat egyéni üzése. De ha ez az egyéni vadászat nagyobb eredménnyel jár, a zsákmány elfogyasztása épúgy történik, mint a kollektív és félig szertartásos vadászat esetében. †† Az evés-ivás privilégiuma meghatározott rendben, a szeniorátus sorrendjében történik. Az első személy kötelessége ügyelni, hogy a következők számára elég maradjon. ††† A veddáknál a férfi kötelessége családját eltartani, míg az özvegyek a törzs gondoskodása folytán mindenből részt kapnak. †††† Az egyéni táplálékkeresés egy állítólagos korszaka mellett tehát nem sokat bizonyít, ha Bücher nagy számmal idéz különféle törzseket, amelyekben férfiaknak és nőknek külön kell enniük, amelyekben munkakörük szigorúan el van választva és amelyekben imitt-amott az egyik nemnek hozzá sem szabad nyúlnia a másik

* Man: *Ahorig. Ink.*, 344, 354.

** P. Felipe Calayag y Clemente: *Vida de los Aitas o Negritos y las circunstancias de sus personas*, Casa Paroquial de Bosboro. — Idézi Schadenberg: *Über die Negritos der Philippinen*, Zeitschr. f. Ethn., 1880, XII., 134.

*** L. Metschnikoff: *Bushmen et Hottentots*, Bulletin de la soc. Neuchâteloise de Géographie, 1889—1890. V. 81.

**** Passarge: *Die Buschmänner der Kalahari*, Berlin 1907, 57—58.

***** Featherman: *Social History of the Races of Mankind*, First division, Negritians, London, 1885, 259.

† W. I. Mc. Gee: *The Seri Indians*, Washington, 1898, I. 190.

†† W. I. Mc. Gee: *The Seri Indians*. Washington, 1898, I. 197 és 201.

††† W. L. Mc. Gee: *The Seri Indians* Washington, 1898, I, 272—273.

†††† Tennent, *Ceylon*, II. 441, 444—445.

által elkészített ételekhez.* Minthogy a társadalmi ősegységet nem a férfi és a nő alkotják, e kutatások már csak ezért sem folynak a helyes mederben. Az olyan törzseknél is, amelyekben férj és feleség nem esznek együtt, az együttes étkezés viszont kötelező a törzsbeliek bizonyos más csoportjaira nézve. És döntő jelentőségű az a tény, hogy éppen a legalantosabb népeknél találjuk meg legkevésbé ezt a szigorú elkülönítést. Az emberi fejlődés visszafelé való követése, amennyire ez pozitív alapokon lehetséges, nem a tisztán egyéni szükségletkielégítés korára utal, mert voltaképpen így kellene nevezni a Bücher-féle egyéni táplálékkeresés korszakát, minthogy nála nemcsak a táplálék egyéni keresése, hanem a talált tápláléknak egyéni és csere nélküli elfogyasztása is fontos.

Bücher a nemek elkülönített táplálkozásában és foglalkozásaiban egy hajdan tisztán individuális szükségletkielégítés korszakának maradványait látja. Hogy azonban e tényeket egy ilyen fejlődési fok maradványainak tekinthessük, azoknak éppen a legprimitívebb, az őállapothoz legközelebb álló népeknél kellene legkifejezettebben mutatkoznia. Nagyon merész dolog egy magasabb fejlődési fok intézményeit egy mivel sem igazolt és teljesen hipotetikus őállapot maradványainak tekinteni, amikor éppen a legprimitívebb népek semmi bizonyítékot sem szolgáltatnak erre nézve, és különösen ha a kérdéses intézmények ezer más módon is magyarázhatók.** Tekintetbe veendő az is, hogy az arunták törzsében a férfinak nem szabad felesége ama rokonai jelenlétében ennie, akiket neki a törzs szokásai szerint táplálékkal kell ellátnia.*** Ezek azonban mindig a törzs egy idegen alosztályának tagjai. Ellenben éppen magasabb fejlettségű törzseknél, teszem a Rio Araguaya melletti karaya törzseknél, amelyek már földet is művelnek és fazekasmunkához is értenek,

* Thonnar: (*Essai sur le Systeme économique des primitifs*, 9—12) szintén nagy súlyt helyez arra a tényre, hogy az egyes egyének, még a két nemen belül is, elszigetelten esznek. Nagyon helyesen jegyzi meg erre F. Simianct (*L'Année Sociologique*, VI. 485.): „Ce fait important, cet isolement économique complet (dont peut-être il y aurait beaucoup à tirer ou à induire, s'il est vraiment primitif) n'est pas suffisamment analysé. Ces tribus ne sont peut-être d'ailleurs a un stade tout primitif.”

** V. ö. e helytelen „maradvány”-képzésre nézve L. Wodon: *Sur quelques erreurs de méthode dans l'étude de l'homme primitif*, Travaux de l'institut Solvay de Sociologie, Notes et Mémoires, Fascicule 4, Bruxelles, 1906, 9—11. — V. ö. továbbá Büchnernek a nemi munkamegosztást és az elkülönített étkezéseket illető fejtegetéseire nézve Wodon találó megjegyzéseit. U. o. 18—26.

*** Spencer and Gillen: *The Native Tribes of Central Australia*. 469.

azt látjuk, hogy mindenki egyedül, a többiektől elfordulva, eszik. Aki e szokás ellen vét, gúny tárgya.* Minthogy ez a szokás magasabb fejlődési fokokon gyakori, míg épen a legprimitívebb törzsek mitsem tudnak róla, nem szabad abban az egyéni táplálékkeresés egy állítólagos korának maradványát látnunk.

Igen tisztán látható itt, milyen helytelen az az elterjedt néprajzi módszer, amelyet Bücher is követ. Ha ilyen módon az adatok óriási tömegéből egyszerűen ki szabad ragadni azt, ami nekünk primitívnek látszik, vagy ha pláne egyik-másik szokást egyszerűen egy hipotetikus fejlődési fok maradványának szabad tekinteni, anélkül, hogy a társadalomnak osztályozását keresztül vittük volna, akkor a néprajzzal mindent be lehet bizonyítani, és akkor még az adatok nagy bősége mellett sincsen szó arról, hogy mit mondanak a tények, hanem csakis arról, hogy mit tartunk valószínűnek *a priori*. Kétségtelen, hogy ha visszafelé követjük a gazdasági fejlődést, mindig rövidebb lesz az az út, amelyet a javak a termeléstől a fogyasztásig megtesznek; igen közel fekszik tehát, hogy olyan őszállapotot képzeljünk el, amelyben a javak egyáltalában semmi utat sem tesznek meg a termeléstől a fogyasztásig, vagyis olyan állapotot, amelyben termelés és fogyasztás ugyanabban az egyénben egybeesik, amikor tehát egyáltalában nincsen még jószágforgalom — íme a tisztán egyéni szükségkielégítés — vagy mint Bücher nevezi, az egyéni táplálékkeresés korszaka. Ugyan mi lehetne még egyszerűbb, még primitívebb, mint az, hogy minden egyén azonnal elfogyasztja, amit megkaparint, hogy a szükségletkielégítésnek egy pusztán állati ösztöne áll fenn, amely térbelileg az egyes egyénre, időbelileg a jelen pillanatra szorítkozik? Az ősgazdálkodásnak ez a képe azonban tisztán spekulatív, ez nem az emberi gazdálkodásnak az a legegyszerűbb módja, amely valaha tényleg létezett, hanem ez a gazdálkodásnak az a legegyszerűbb módja, amelyet el lehet képzelni. Nem szükséges azonban, hogy a legkezdetlegesebb emberi gazdálkodás a képzelhető legegyszerűbb gazdálkodásból indult legyen ki.

E módszer folytatása abban áll, hogy a néprajzi adat-tömegek óriási lomtárából előkerül mindaz, ami ennek a képzelhető legegyszerűbb állapotnak valamennyire bizonyítékaul szolgálhat és ezeket az adatokat azután egybeállítják egy képpé.

* P. Ehrenreich: *Beiträge zur Völkerkunde Brasiliens*, (Veröffentlichungen aus dem königl. Museum für Völkerkunde). Berlin, 1891, S. 17.

Mínt hogy e módszer szerint nem szükséges a tényleg legprimitívebb népekre szorítkozni, amelyek „a látókört korlátolják”, bőven akad anyag, amelyet „eszmei kapcsolatba” lehet hozni.

Bücher épen ezt az utat tekinti helyesnek. A legprimitívebb ember reprezentánsaként ugyan a botokudokat, a busmanokat, a batuákat, minkopikat, etákat, ausztráliaiakat, tasmániaiakat, tűzföldieket említi és abban is igaza van, hogy nehéz volna eldönteni, hogy melyiket illeti meg e törzsek közül a vadság pálmája, úgyszintén hogy le kell arról mondanunk, hogy az Ősállapotot e népek valamelyikének a példáján mutassuk be. Nézete szerint azonban „több tudományos eredményre van kilátásunk, ha megpróbáljuk a legalacsonyabban álló emberek közös jellemvonásait összeállítani, hogy azokból azután visszafelé következtethessünk a gazdálkodás és társadalomalkotás kezdetleges képére. E célból azonban egyáltalában nem szükséges a legalacsonyabb életmód fent említett képviselőire szorítkoznunk, mert minden ilyen megszorítás bizonyos ellenvetéseket keltene és látókörünket korlátolná. A szellemi és az anyagi kultúra különböző elemei egyébként nem is föltételei egymásnak oly értelemben, hogy mindegyiküknek a többivel párhuzamosan kellene fejlődnie s így csaknem minden primitív népnél találunk oly vonásokat, amelyek csakis az életmód legrégibb korából származhattak. E vonások egybegyűjtése és eszmei kapcsolatba hozataluk legyen legelső feladatunk.”

Csaknem az összes primitívek életmódja alapján kísérelni meg a gazdaság őskorának rekonstrukcióját, kétségtelenül aggodalmat keltő vállalkozás. Ha igaz is, hogy a legprimitívebbek bárminő elhatárolása ellen is kifogásokat lehet tenni, mégis ezeknek az elhatárolásoknak, vagyis a társadalmak osztályozásának ez a teljes mellőzése a legkevésbé kifogástalan módszer. Az is bizonyos, hogy a szellemi és az anyagi kultúra nem minden eleme fejlődik a többivel párhuzamosan, azonban mégis kétségtelenül léteznek a különböző kulturelemek között bizonyos korrelációk, úgy hogy mindenesetre kevésbé számíthatunk arra, hogy a társadalmi őállapot jellemző vonásait magasabb fejlettségű népeknél leljük meg, mint az alantosabbaknál. Ilyen vonások eszmei kapcsolatbahozatala túlságosan hipotetikus dolog. Ilyen módszerrel azután olyan adatok alapján, amelyek immár fejlettebb társadalmakból valók, eljutunk az egyéni táplálékkeresésnek egy olyan őskorához, amelyből a legalacsonyabban álló törzseknél semmit sem találunk.

8. Az örökösödési jog kezdetei.

Hasonló módon jött létre az az elterjedt föltevés is, hogy a legalacsonyabb kultúrfokon a magántulajdon átöröklése egyáltalában nem fordul elő. Az „enyém” és „tied” fogalmi Bücher szerint is az egyénhez fűződnek és vele együtt el is tűnnek. „A tulajdon azzal együtt száll a sírba, akinek egyéniségét szolgálta.”* Wilutzky is azt hangoztatja, hogy az ősidőkben az a felfogás, hogy az egyéni tulajdon az egyén testéhez van kötve és így vele együtt el is pusztul, a tulajdon átöröklésének gondolatát már elvileg is kizárta.**

Az illető írók úgy képzelték, hogy az örökösödési jog fejlődését csak nem lehet messzebbre visszavezetni, mint egy olyan fokra, amelyen az még egyáltalában nem is létezett. Ahogy ezen nézet szerint a gazdaságot egészen minden gazdaság hiányáig lehet visszafelé követni úgy az örökösödési jogot is. Vagyis, ahol azzal a szokással találkozunk, hogy az elhalt holmiját vele együtt eltemetik, kunyhóját elpusztítják vagy elhagyják stb., ott eljutottunk volna a legősibb fokhoz; és ha mégis magasabbrendű társadalommal volna dolgunk, hát egyszerűen a legrégebb idők „maradványait” kellene látnunk e szokásokban. A mi módszerünk szerint ellenben az a kérdés, milyen az örökösödési jog a társadalmi fejlődés általunk még megközelíthető legalacsonyabb fokán?

Itt aztán arra kell emlékeztetnünk, hogy a közép-ausztráliai törzseknél, így a varramunga, valpari, vulmala, tjingilli, sembaia és binbinga törzseknél az elhalt férfi összes holmija olyan férfiak tulajdonába megy át, akik vagy édesanyjának testvérei, vagy pedig leányainak férjei, azaz más szóval a törzsnek az az ága örököl, amelybe az örökhagyó anyja tartozott. Az asszonyok rendszeresen csak az ásóbotokat öröklik. Az örökösök az öröklött tárgyakat többnyire más törzsbeliekkel kötelesek megosztani, ilyen formán halál esetén rendszerint a javaknak egy rendszeres cirkulációja jön létre a törzs különböző osztályai között.

Így például a varramunga törzsben egy tjunguri holmija átszáll egy thakomarára; egy thakomara dolgai egy thapanungára szállnak, egy thapanungái egy tjambinra és egy tjambinói egy tjungurira.***

* Bücher: *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 10.

** Wilutzky: *Vorgeschichte des Rechts*, II, 166.

*** Spencer és Gillen: *The Northern Tribes of Central Australia*, 625—628.

A botokudok sem teszik a halott fegyvereit és szerszámaikat vele együtt a sírba.* A tűzföldieknél a halott rokonai mindenét barátai között osztják szét.** Az andamán szigetiéknél az elhunyt összes javai a halott legközelebbi rokonságának tulajdonába mennek át, akik azokat rövid idő múlva az elhunyt barátai között osztják szét.*** A negritóknál feleség és gyermekek örökölnek.**** Aszerik, a veddák és a tazmániaiak örökösödési jogát nem ismerem. Az általam megvizsgált törzsek között csakis a busmanoknál találtam meg azt a szokást, hogy az elhalt tulajdonát vele együtt eltemetik.” † Ezek után nagyon kétséges, vajon a magántulajdonnak a tulajdonossal együtt való elpusztulását elfogadjuk-e ama legprimitívebb állapotnak, amely az örökösödési jog keletkezését megelőzte. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy a holtaktól való félelem, amely csak a már később fejlődött szellemhittel jár együtt, valamint a megholtak vagyonának ebből eredő teljes elpusztítása már aránylag fejlettebb fokok jellemző vonásai.

9. Az „ős kommunizmus”.

Az ellenkező vélemény szerint az őstársadalomban az ott uralkodó kommunizmus következtében nem lehet szó a javak forgalmáról. Így például Engels egy „eredetileg kommunisztikus háztartásról” beszél» Nézete szerint a „háztartás több, néha sok család között közös”. „Korai fokokon csak alkalmilag fordulhatnak elő cserék; a fegyver- vagy szerszámkészítésben való különös ügyesség múló munkamegosztáshoz vezethet. Semmiesetre sem keletkezhetett ezen a fokon más csere, mint a törzsönbelüli és ez is csak kivételes eseményként.” Csak a pásztortörzsek kifejlődése vezet azután a törzsközi cseréhez.”†† És Letourneau is annak egyik okául, hogy a csere az őstársadalomban lehetetlen,

* Martius: *Zur Ethnographie Amerikas*, Leipzig, 1867., I. 327.

** Hyades et Deniker: *Mission scientifique du Cap Horn 7882—7883.*, VII. 1891., 18—19.

*** Man: *On the Aboriginal Inhabitants of the Andaman Islands*, Journal of the Anthropol. Institute, 1883., XII., 340. és Man: *On Andamanese and Nicobarese Objects*, Journ. of the Anthr. Institute, 1882., XL, 286.

**** Montano: *Voyage aux Philippines*, 1886., 71.

† Passarge: *Die Buschmänner der Kalahari*, Berlin, 1907., 110.

†† Friedrich Engels: *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*, 2. kiad. Stuttgart, 1886. 20., 122—123. Az őskommunizmus nézetének tévességére nézve lásd H. Panckow: *Betrachtungen über das Wirtschaftsleben der Naturvölker*, Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin, 1896., XXL, 188-190.

a kommunizmust hozza fel: „Az összehasonlító néprajz azt mutatja, hogy a primitív törzsekben, ahol még minden a mindenkié, a kereskedelem ismeretlen.* Vagy ahogy Lafargue mondja: „A kommunizmus az emberiség bölcsője volt; a civilizáció műve volt ezt a primitív kommunizmust elpusztítani.” **

Részletes vizsgálódásainkból kitűnik, hogy a gazdaságnak még megismerhető legrimitívebb foka a kommunizmus jelszavával sincsen nagyon szerencsésen jellemezve. Inkább csak bizonyos eledelek szigorúan előírt és egyáltalában nem mindig egyenlő elosztásáról van itt szó, ami mellett azonban még tág tér marad az osztatlan magántulajdon számára más tárgyakon. Ez az úgynevezett kommunizmus semmi esetre sem akadálya a jószágforgalomnak, hanem az, amit gyakran kommunizmusnak néznek, éppen ellenkezőleg a primitív jószágforgalomnak figyelemre méltó példája, sőt néha éppen szokásjogilag kötelező csereüzletek formájában is megy végbe. Az a felfogás, hogy a legrimitívebb gazdaság formája az őskommunizmus, azonban, ha nagyon pontatlan is, még mindig közelebb jár a valósághoz, mint az, amely a tisztán egyéni gazdaságban látja a gazdaság őskorát.

Ha a javak forgalmának kezdetét összehasonlítjuk a modern társadalmak forgalmával, úgy természetesen a csere jelentőségének óriási emelkedését látjuk. A modern ember majdnem kizárólag csak mások szükségletei számára termel és a termelvények cseréje a közvetítő csereüzletek egy hosszú láncolata útján történik. A modern társadalomban a produktum csak hosszú úton jut a termelőtől a fogyasztóig. Az őstársadalom embere ezzel teljesen ellentétben, sokkal nagyobb mértékben termel a saját szükségletei számára és az út, amelyet az ő termékei csere esetén a termelőtől a fogyasztóig megtesznek, rendesen nagyon rövid. A termékek rendszerint közvetlenül mennek át a termelőtől a fogyasztóhoz. Ezt a fejlődési tendenciát azonban nem szabad tovább visszafelé projiciálnunk és így egy olyan őstársadalom konstruálásának alapjává tennünk, amelyben egyáltalában semmi nemű jószágforgalom nem létezett volna, hanem csakis az egyéni szükségletek kielégítése lett volna ismeretes. Abból, hogy a javak forgalmának jelentősége annál inkább csökken, minél közelebb jutunk az őskorhoz, még nem szabad arra követke-

* Ch. Letourneau: *L'évolution du commerce*, Paris, 1897. V. (Preface) 25. és 527.

** Paul Lafargue: *The Evolution of Property*, London, 1905., 43.

tetnünk, hogy ez a csökkenés a forgalom teljes eltűnéséig folytatódna, ha ismereteink még messzebbmenő visszamenést engednének meg. Thonnar is azt mondja Büchert követve: „*Si l'on va au fond des choses, à l'essence, on peut dire que le cycle économique entier de la production à la consommation, s'accomplit dans la parenté. — Le Systeme économique primitif consiste essentiellement dans la production collective d'un groupe plus ou moins nombreux pour la consommation de ses membres. La parenté teile est l'institution nécessaire à la vie journaliere de l'individu; sans eile, le primitif ne peut subsister. L'échange dans la vie normale de ces sociétés est un fait purement accidentel; il s'y effectue au hasard des circonstances, sans certitude et sans absolue nécessité.*” *

Ez a leírás annyiban pontatlan, amennyiben a törzsön belül végbemenő termelés nem mondható egyszerűen kollektívnek, minthogy a termékek mindenekelőtt a termelő magántulajdonába mennek át és részben általa el is fogyasztanak, részben pedig csak az ajándékcseré és a kötelező szolgáltatások útján jutnak bizonyos más fogyasztók tulajdonába. Azt állíthatjuk tehát, hogy a javak forgalma a törzsön belül, amely összetett gazdasági egységet képez, a mindennapi élet normális menetéhez tartozó valami. Minthogy a törzs termelését nem tekinthetjük egyszerűen kollektívnek, pontatlanság volna, ha nem törődnénk a jószágoknak a törzsön belül látható vándorlásával egyéntől egyénhez. Az a csoport, amely kifelé, mint többé-kevésbé zárt gazdasági egység jelentkezik és amelyet különböző írók majd törzsnek, majd ciánnak, vagy rokonságnak s leggyakrabban családnak neveznek, igen komplikált alakulat, amely különböző termelő és fogyasztó egységekből tevődik össze. Elsősorban az egyes egyének tekintendők ily egységeknek, amelyekből a csoport magasabb gazdasági egysége összetevődik. Azután a mai értelemben vett családok (apa, anya és gyermekek) jönnek számba, mint egy speciális gazdasági egység kezdetei. A család itt ugyan legkevesebbé sem képez zárt magángazdaságot, azonban mégis egy szűkebb gazdasági együvértartozás képét mutatja és az egyének szorosabb gazdasági függését jelenti, mint az a csoport, amely a családokat magasabb gazdasági egységbe foglalja. Kollektív termelésről a családot illetőleg sem szólhatunk. Az egyének a családon belül is mint önálló termelők szerepelnek,

* Albert Thonnar: *Essai sur le Systeme économique des primitifs*, Bruxelles, 1901, XIII.

akik termelvényeiknek csak egy bizonyos, a szokás által szigorúan meghatározott részét kötelesek szintén meghatározott családtagoknak juttatni.

A gazdaság őskorának kérdését tehát nem intézhetjük el sem az egyéni táplálékkeresés hipotézisével, sem a kommunizmus vagy kollektív termelés jelszavaival. Nem indulhatunk ki sem a gazdaságilag teljesen elszigetelt egyénből, sem a gazdaságilag teljesen egybeolvadt egyének egy csoportjából, mint legrégebb fejlődési fokból, hanem már az általunk még megközelíthető legősibb fokon egy összetett gazdasági csoporttal találkozunk, amely egymástól kölcsönösen függő gazdálkodó egyénekből és kisebb gazdasági csoportokból áll és amely nekünk a javak forgalmának ősfarmáját mutatja.

Somló Bódog.

